

TARİH VE İKTİSAT: HÂKİM SINIFIN MEŞRULAŞTIRICILARI*

*Evren ALTINKAŞ***

ÖZET

İktisat ve tarih, birbirine sıkı sıkıya bağlı iki bilimdir. Bazı tarihçiler, iktisadi gelişim olmadan tarihin de ilerleyemeyeceğini iddia ederler. Gerçekten de, dünya tarihinin gelişiminde iktisatın belirleyici rolü gözardı edilemez. Antik çağlarda gelişmiş olan uygarlıkların özelliklerine baktığımızda hepsinin ticaret yolları üzerinde olduklarını görürüz. Aynı şekilde, gerek Ortaçağ'dan çıkış gerekse Sanayi Devrimi sonrası iktisadi gelişim süreçlerinde de, üretim seviyeleri en yüksek olan devletlerin başat güçler olduklarını görürüz. Bu da bize, iktisat bilimi ile tarih bilimi arasındaki etkileşimin boyutları konusunda önemli ipuçları vermektedir. İlkçağ filozoflarının iktisatla ilgili görüşlerine baktığımızda, genelde toplumu yönetecek sınıfların maddi olarak da üstün olmaları gerektiği fikrini savunmalarının altında, bu sayede siyasi yozlaşmanın önüne geçilebileceği ideali yatmaktadır diyebiliriz. Orta Çağ ile birlikte dini kurumların, özellikle Kilise'nin toprak sahibi olarak gelişmesiyle beraber iktisadi düzen de sömürüye dönüşür. Krallıklarla beraber merkantilizmin egemen hale gelmesi, deniz aşırı istilalar sonucu hazinede biriken altın ve gümüş miktarının egemenlik anlamına gelmesi sonucunu doğurmuştur. Nitekim, çalışmamızın tarihsel sınırı olarak koyduğumuz Fizyokrasi'ye bakıldığında da dönemin aristokrat sınıflarının fiziki imkanların önemine atıf yaparak geliştirdikleri bu iktisadi doktrinin, toprak egemenliğini esas alan bir tarihsel yapı içinde daha anlaşılır hale geldiği görülür. Bu çalışmada, sosyal bilimlerin geçirdiği aşamalar da dikkate alınarak; tarih ve iktisat bilimlerinin birbirleri ile nasıl bir etkileşim içinde bulundukları ve evrensel düşünce sisteminin gelişimi üzerindeki etkileri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Tarih, İktisat, Hegemonya, Meşruiyet

HISTORY AND ECONOMY: LEGITIMIZERS OF THE DOMINANT CLASS

ABSTRACT

History and economy are two interconnected sciences. Some historians claim that history cannot proceed without economic development. The role of economy cannot be underestimated in the progress of world history. When we look at the more developed civilizations during the Antiquity, we see that those civilizations were at

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi, Siyaset Bilimi, El-mek: evren.altinkas@gmail.com

the crossroads of trade routes. Also, we can see that the states with more production levels are the ones which led the developments after Middle Ages and during/after Industrial Revolution. This gives us hints about the extent of the relationship between history and economy. When we look at the ideas of Ancient philosophers, we can see that the reason they claim that the rulers of a society must be chosen from the economically well developed classes is the fact that those who have more wealth are less likely to be corrupted. With Middle Ages, as the religious institutions, Church the most dominant one, appear to be land owners; we witness the transformation of economic order into the exploitation of people's beliefs. As mercantilism became the dominant economic idea with the development of overseas monarchies, a state was considered more powerful by counting the amount of gold and silver bullions in its treasure. Finally, when we look at Physiocracy, the historical time limit of this work, we see the economic doctrine of 18th century developed by the dominant aristocrat classes which puts the land ownership as the most important characteristic of richness. This work will analyze the effects of the interconnected sciences of history and economy on the development of universal ideas.

Key Words: History, Economy, Hegemony, Legitimacy

Giriş:

Her çağda etkin ve güçlü olan sınıf kendi iktisat ideolojisini yaratmış; bu da tarihin devinimi içinde modern iktisat biliminin oluşmasına neden olmuştur. Tarih ile iktisat bilimlerinin belli bir etkileşim sürecinden geçerek gelişikleri kabulü altında, sosyal bilimlerin evrimini de üç temel aşamadan geçirerek anlatabiliriz. **İlk aşama**, mantık temelinde yürütülen spekülative ve soyut düşünce olarak toplum felsefesinin geliştirildiği Antik Yunan'dır. **İkinci aşama**, teolojik ve metafizik de diyebileceğimiz, kutsal kitaplardan yola çıkılarak dünyadaki her şeyin aslında bu kitaplarda anlatılanların bir yansıması olduğu görüşünün hakim olduğu Ortaçağ'dır. **Üçüncü aşama** ise, bir pozitif bilim olarak sosyal bilimin hayata geçtiği Aydınlanma dönemi aşamasıdır.

İnsanoğlunun geçirdiği süreçleri, karşılaştığı zorlukları ve verdiği mücadele sonucunda doğaya hakim oluşunu ayrıntılarıyla anlatan ve konulara farklı açılardan yaklaşan bilim dalları vardır. Bunların arasında tarih ve iktisatın önemi; “*insanın eylemlerini açıkladıkları ve dünyanın nasıl şekillendiğini anlattıkları için*” fazladır. (Joseph Schumpeter, 1954: 26) Bu yüzden, insanoğlunu anlamak için tarihin ve iktisadın gelişimini ve etkileşimini anlamamız gerekmektedir. Unutulmamalıdır ki, gerek maddi gerekse manevi düşünce sistemlerinin oluşumunda tarih ve iktisat arasındaki etkileşim çok hayati bir rol oynamıştır. Tarihin gelişiminde etkili olan devletler ya da düşünce sistemlerinde, iktisadi paylaşımdan pay alıyor olmanın büyük bir önemi vardır. Eğer bir devlet ya da o devletin düşünce sistemi dünya üzerinde güçlüyse, o devlet iktisadi anlamda da güçlü demektir ve bu da, sözkonusu devletin tarihi yazacağını, biçimlendireceğini bizlere gösterir. İnsanoğlunun günümüzü daha iyi anlaması için geçmişte olanları değerlendirmesi sadece tarih bilimi vasıtasıyla değil, aynı zamanda tarihin gelişimini etkileyen iktisadi ilişkilerin gösterdikleri gelişim süreciyle de alakalıdır. Bu nedenle, tarih ve iktisat bilimleri önemlidir ve bunların etkileşiminden “*iktisat tarihi*” ortaya çıkmıştır.

İlk Çağ Uygarlıklarında İktisat ve Tarih Etkileşimi: İnsanoğlunun doğayı kontrolü altına alma çabası, İlk Çağ uygarlıkları ile beraber ortaya çıkmıştır. “*Kuraklık yüzünden çoraklaşan topraktan ayrılan insanlar, Nil Vadisi'ne inip, oralara yerleştiler ve toprakları sulayarak, bentler yaparak ve kanallar açarak suların yükselmesini engellediler.*” (Recep Kök, 1999: 5) İşte bu çaba,

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/11 Fall 2013

zamanla iktisadın gelişmesini ve ilk çağ toplumlarında artan verim ve ürünün köle-özgür halk ve soylular gibi bir sınıfsal ayrımı ortaya çıkarmasına neden olmuştur. Tarihin, Marx'a göre sınıflararası bir çatışmanın ürünü olduğu tezini de dikkate alırsak, ilk sınıfların ilk uygarlıklarla beraber ortaya çıkması bize tarihin sürekli devinimi hakkında önemli ipuçları vermektedir.

Adam Smith'in şu cümleleri bize tarih ile iktisat arasındaki derin etkileşim hakkında önemli açılımlar sağlamaktadır: “İnsanoğlunu ne kadar bencil kabul edersek edelim; doğasında başkalarının çıkarlarına ilgi göstermesine yolaçan birtakım güdüler vardır.” (Adam Smith, 1997 : 47) İşte bu başkalarının çıkarlarına ilgi gösterme güdüler, İlk çağ ekonomilerinin ortak özellikleri olarak sıralayabileceğimiz; “kölelik, kapalı aile ekonomisi, tarıma dayalı ekonomi, adil olmayan bölüşüm” (Recep Kök, 1999: 6) gibi nitelikleri ön plana çıkarmıştır. İlk çağ toplumlarının doğaya karşı gösterdikleri mücadele, zamanla birbirlerine karşı verdikleri bir mücadeleye dönüşmüş ve tarih biliminin de katkısıyla günümüzde ilk çağ uygarlıklarının en önemlileri olarak kabul edilen Mısır ve Mezopotamya'nın neden ilerlediğini anlamamız daha da kolay bir hale gelmiştir.

Eski Yunan'da iktisadi düşüncenin evrimi; coğrafi koşullar, siyasi reformlar ve filozofların etkisiyle şekillenmiştir. Coğrafi olarak dağlık alanların etkisi ve deniz ticaret yollarında bulunmasıyla Antik Yunan'da sosyal yapı “küçük ve bağımsız Site devletlerinin oluşumunu” (Recep Kök, 1999 : 7) beraberinde getirmiştir. Bunun ötesinde, siyasi anlamda bu Site devletlerini yöneten liderlerin daha çok genişlemek ve güçlenmek amacıyla zaman zaman çıkardıkları yasalar da, iktisadın gelişimine büyük katkılarda bulunmuşlardır. Örneğin; Solon Dönemi'nde yapılan reformlarla ekonomik faaliyetler için bir anayasa oluşturulmuş, Peisistratos Dönemi'nde yapılan bazı reformlarla da sosyal sınıflar arası ayrılık giderilerek iç ve dış ticaretin arttırılması hedeflenmiştir. (Coşkun Can Aktan, 2000 : 34) Filozofların Antik Yunan'daki iktisat bilimine etkileri sadece o dönemle sınırlı kalmamış, modern dönemde gelişen ve klasik iktisat adını verdiğimiz bilim üzerinde de derin etkiler bırakmıştır.

Bu filozofların en başında kuşkusuz Aristo gelmektedir: “Aristo, mal ya da servet edinme konusundaki her türlü etkinliği Eski Yunanca'da zenginlik anlamına gelen Krematistik sözcüğü ile tanımlar (..) İki krematistik biçimi vardır: Birincisi ihtiyaçları karşılamak için mal edinmeye dayanır. (..) İkincisi ise ticaret etkinliğine dayanır.” (Recep Kök, 1999: 10) Aristo'nun yaptığı bu ayrıma göre ticaret sadece kendine yetecek kadar yapıldığı hal ve durumlarda meşruiyet, amaç kar edinmeye döndüğü andan itibaren insanoğlunun kendi zincirleri kendisi tarafından vurulmuş olmaktadır. İkinci tür krematistikler, ticaretle beraber dış ticaretin, tekelin, faizciliğin ve ücretli çalışmanın da gelişmesi için girişimlerde bulunabilirler. Ve Aristo'ya göre bu, tehlikeli ve erdemsizdir. Aristo'nun bu düşüncelerinin neden ortaya çıkmış olabileceğini düşündüğümüzde karşımıza çalışmamızın giriş kısmında iddia ettiğimiz koşullar çıkmaktadır: “Etkin ve güçlü olan sınıfın yarattığı iktisat ideolojisi”. Antik Yunan'da düşüncenin ve felsefenin en önemli eylemler olduğuna inanan bir insan tipinin egemen olduğunu biliyoruz. Aristo gibi çağının en önemli filozoflarından birinin azla yetinmeyi kutsaması ve birikimi erdemsizlik olarak nitelendirmesi, kuşkusuz ki içinde yaşadığı çağın egemen ideolojisinin dışında gelişmiş bir fikirler bütünü değildir. Köleliğin doğal kabul edildiği, soyluların/asillerin Site'leri istedikleri gibi yönettiği bir dönemde herkesin yapabileceği bir eylem olan ticaretin ve ticaretten kar elde etme güdüsünün toplumdaki tüm sınıflar için eşit derecede geçerli hale gelmesi, yani Aristo'nun dedikleriyle çelişir bir halde birikimin erdemsizlik olarak değerlendirilmemesi, varolan toplumsal yapıyı kökten değiştirebilirdi. Bu yüzden, Antik Yunan devletleri, diğer uygarlıklardan kendi topraklarına gelen yabancı tüccarları aşağılamakta ve onlara “barbar” demektedirler: “O barbarlar, bizim gibi ticaret yapıyorlar belki ama o kadar cahiller ki, daha şarabın nasıl üretildiğini bile bilmiyorlar” (Aristoteles: 145).

Platon ise, Aristo'ya yakın bir şekilde servete karşıdır ve ticaretin haksız kazancı beraberinde getirdiğini söyler: “Platon’a göre tüccarlar fizyolojik olarak zayıf kişiler arasından seçilmeli ve sayıları fazla arttırılmamalıdır. Platon ayrıca, tüccar seçilecek kişilerin karakterli ve ahlaklı olmaları gerektiğine işaret etmiştir. Çünkü O aşırı servet sahibi olmanın insanın erdemine zarar vereceğine inanır.” (Recep Kök, 1999 : 9) Platon’un da ideal toplumunda soylular, koruyucular ve her çeşit üreticiler, köylüler ve işçiler gibi sınıfların olduğunu dikkate alırsak, yine güçlü sınıfın gücünü yitirmemek adına iktisadın temel döngüsü olan ticaretin kontrolünü sadece kendi ellerinde tutmak için nasıl meşru bir zemin yarattıklarını görürüz. İnsanlık tarihinin temel belirleyicisi olan “*kaynakların nasıl paylaşılacağı*” sorununun Antik Yunan’da nasıl işlendiğini görmek, kuşkusuz ki sonraki dönemler için bizlere önemli bir ışık tutmaktadır. Çalışmamızın başında vurguladığımız ilk dönem olan “*soyut aşama*”nın bile aslında reel gerçeklerden yola çıkarak yaratıldığını görmüş bulunmaktayız.

Eski Roma dönemini, başta söylediğimiz soyut aşamayla teolojik aşama arasında bir geçiş dönemi olarak nitelendirebiliriz. İlk dönemlerde Stoacı görüşün etkilerini gözlemleyebileceğimiz Roma’da “*tabiata hakim olmak değil, bağlı olmak gerekir*” (Recep Kök, 1999: 14) felsefesinin etkilerini iktisadi açılımlarda da görmemiz mümkündür. Roma Hukuku’nun gelişmesinde büyük etkisi olan Doğal Hukuk görüşü, ilk dönemlere damgasını vurmuş ve insanın doğal hukuk kurallarının dışına çıkamayacağı, dolayısıyla iktisadi faaliyetlerin de belli bir noktada kalması gerektiği fikri bir paradigma olarak hakim olmuştur. Bu noktada, Stoacılık her ne kadar bireyin mutluluğunu koruma ve önemseme felsefesi olarak kabul edilse de, temelde “*bireyin kendi yaşamından haz alması çok kazanmasıyla ilgili bir durum değildir*” görüşleri esas alınmalıdır. (W.T. Jones, 2006: 138) Demek ki, Roma İmparatorluğu’nun güçlenmeye başladığı ve çoktanrıçı inanın hakim olduğu ilk yüzyıllarda, iktisadi faaliyetin getireceği mutluluk ya da hazlara çok fazla önem verilmemekle beraber, birikim dediğimiz olgunun devlet işleri için kullanılmasının kabul edildiği bir sisteme rastlamaktayız.

Roma Hukuku’nun hayata geçirilmesi ve Hristiyanlık dininin ortaya çıkmasıyla beraber, iktisadi anlayışta bazı değişiklikler olmuştur. “*Roma Hukuku, bir yurttaşlık ve aile statüsüne bağlı olarak bilinen Eski Yunan geleneğinden gelen mülkiyet anlayışına, bir şeyin sadece zilyetliğinden türeyen, dolayısıyla da her bireye açık olan mülkiyet anlayışını eklemekle, kapitalistleşme sürecinin ilk basamağının oluşumuna katkı sağlamıştır*”. (Recep Kök, 1999 : 15) Roma Hukuku sayesinde gelişen ve yaygınlaşan ticaret ve özel mülkiyetin tanıma zarar vermemesine de dikkat edilmiştir. İmparator Diocletian’ın “*bir malın gerçek fiyatının o mal üretiminin geleneksel maliyetine dayandırılmasını*” şart koşması; gerçek fiyatla geleneksel maliyet arasında kurulan ilişki bakımından modern iktisat bilimi için de yol gösterici bir özellik taşımaktadır.

Hristiyanlığın “*paylaşım ve bölüşüm*” yönündeki emirleriyle, Roma Hukuku’nun düzenlemeleri neticesinde soylular için üreten bir plepler sınıfı ortaya çıkmıştır. Bu sınıf üretimi soylular için yapmakta ve Hristiyanlık felsefesi gereği azla yetinmeyi bir erdem olarak görüyordu. Antik Yunan’ın soyut toplum projelerinde de azla yetinmenin bir erdem olarak gösterildiği hatırlanırsa, artık soyuttan metafizik boyuta çekilmiş olan yeni iktisadi düzenin “*kanaat*”i bir dini öğreti olarak ortaya koyması, Ortaçağ Avrupası’nda hakim olacak “*asiller ve serfler*” ayrımının temellerini de atmaktaydı. Yine de, Roma Hukuku’nun ve genel olarak Roma döneminin “*serbest piyasa ekonomisinin kurumlarından olan özel mülkiyet, sözleşme hukuku, ferdietçilik ve müdahalecilik ilkelerinin ortaya çıkması*”nda (Recep Kök, 1999: 18) etkili olduğu gerçeği de yadsınmamalıdır.

Ortaçağ ve İslam Uygarlığı: Roma İmparatorluğu’nun çöküşüyle birlikte bir kaosa sürüklenen Avrupa’da kurumsallaşma uzun ve zor bir süreç şeklinde gelişmiştir. Bu dönemde İslam uygarlığının gerek Avrupa’ya öğrettikleri, gerekse ortaya çıkışındaki iktisat anlayışı

günümüz iktisadının oluşumunda önemli bir role sahiptir. “Endülüs’te gelişen para, kredi, ortaklık, piyasa ve piyasa kuvvetleri, piyasa düzenlemesi, riba karşıtı görüşler ve değer teorisi alanlarında bir çok kavramlar ve diğer fikirler, Aristoteles düşüncesinin İslam ilahiyatıyla sentezinden oluşan türevsel demetler halinde Skolastiklerin eline geçmeye başlamıştı”. (Recep Kök, 1999: 19) Bu noktada, İslam’ın nasıl olup da bu kadar etkili bir iktisat doktrinine sahip olduğuyla ilgili Ülgener’in tespitlerine bakmak yerinde olacaktır. “İslam; kirli ve günahkar bir varlık olarak dünyayı dışta, yani eşyanın maddesinde değil; içte arar. (...) Eldeki belgeler, İslam’ın ülkelerarası ticaretin geliştiği şehirleşmiş bir çevrede doğduğunu gösterir. Kur’an-ı Kerim’in pek çok ayeti, yoğun bir alışverişin hüküm sürdüğü bir ortamda anlaşılabilir kelime ve cümle yapısına sahiptir. (...) İslam, bir şehirli dinidir ve şehirle çölün üstün taraflarını biraraya getirip kaynaştırmaya çalışmıştır.” (Sabri F. Ülgener, 1981: 55-72)

Görüldüğü üzere, bir şehirli dini olarak ortaya çıkan İslam’da fetihçi anlayışın hakim olmasıyla beraber Avrupa kıtasına doğru yayılan Müslümanlar, özellikle Endülüs’te kurulan şehirlerle beraber, hem kapitalistleşmeye devam etmişler hem de birtakım iktisadi kurumların ortaya çıkmasında başat rol oynamışlardır. Zekat, riba (mali faizin yasaklanması) ve miras hukukuyla ilgili pek çok düzenleme, İslam’ın iktisadi düşünceye katkıları olarak değerlendirilmektedir. (Recep Kök, 1999: 20-21) Yine, İslam’ın gerekli zamanlarda devletin piyasa ekonomisine müdahalesini meşru görmesi de, sosyal devlet ve sosyal iktisat teorileri açısından önemli bir katkı sağlamaktadır.

Önemli İslam alimlerinden İbn Haldun’a göre “artan nüfus, artan işbölümü ve ihtisaslaşma, artan refah ve şehirleşme demektir”. (Recep Kök, 1999: 26) İbn Haldun, siyasi baskının insanın iktisadi gelişim arzusunu körelttiğini düşünür ve bu yüzden otoriter yönetimlere de karşıdır. Lüks yaşamaya, yandaşlarını korumaya ve haksız kazanç sağlamaya alışan yöneticiler, kaynaklar azaldığında halka ağır vergiler uygularlar. Hatta, mal ve kaynaklara el koyarlar. Bu, halkın çalışma güdüsünü köreltir. Gelecekte biriktireceği kaynaklara da devlet tarafından el konacağını düşünen halkın çalışma isteği azalır, bitkin, çalışmayan ve iktisadi anlamda gelişmemiş toplumlar da böyle ortaya çıkar. İbn Haldun’un bu görüşleri, İslam dünyasının ekonomik baskıcılığa ve otoriteye karşı geliştirdiği iktisadi anlayışın önemli bir örneğidir. Bu da bize, İslam’ın ideolojik temellerinin zamanla Batı Avrupa’da hakim olacak ve “çok çalışmayı kutsayan” mezhep ve görüşler üzerinde etkisinin görüldüğü sonucunu gösterir.

Ortaçağ Batı Avrupa Uygarlığı: Ortaçağ Avrupası’nda toprağın kullanım biçiminde görülen kurumsal değişiklikler, belli bir hiyerarşinin de gelişmesine neden olmuştur. “Rakip tanımayan, prestij ve güç sahibi feodal Derebeylerin tasarrufunda olan ve giderek artan artı değer/parasal sermaye; ticarileşme süreciyle birlikte şövalye-köylü katmanından, kapitalist-işçi katmanına geçişi hızlandırmış ve burjuva karakterli bir sınıfın doğmasına neden olmuştur.” (Recep Kök, 1999: 29) Bu dönemde Hristiyanlık temelli gelişen iktisat anlayışına göre, özellikle St. Thomas’ın görüşleri çerçevesinde ortaya çıkan iktisadi faaliyetlerden güdülen ana amacın fayda yaratmak ve yaratılan faydayı arttırmak olduğu sonucuna ulaşabiliriz. St. Thomas, Aristo’nun görüşlerine dini bir boyut katarak; ticaretin toplumun zorunlu ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek ölçüde sınırlandırılmasını, ticaretle zenginleşen yabancı tüccarların sayısının arttırılmaması gerektiğini, ticaretle ölçünün kaçırılması durumunda hilekarlığın artacağını ve gerektiğinden fazla yapılan ticaretin huzursuzluklara neden olabileceğini belirtmiştir. (Recep Kök, 1999: 32) Skolastik düşünce ve Kilise’nin hakim olduğu Ortaçağ Batı uygarlığında da, aynı Antik Yunan döneminde olduğu gibi, tüccarlara ve ticarete yönelik bir olumsuzlamanın varlığı göze çarpmaktadır. Hem sermayeyi elinde tutan asiller, hem de toprağı ve üretimi kontrol eden ruhban sınıfının bu paylaşımdan diğer sınıflara birşeyler kaptırmama hevesi, beraberinde gittikçe içe kapanan bir ekonomi anlayışını da getirmiştir.

Reformlar ve Merkantilizm: Luther, Hristiyanlığa yeni bir yorum getirdi. Özellikle Kilise'nin yozlaşmış yapısını hedef alan Luther “*çalışmayı insanın Allah'ın rızasını kazanması için bir vesile olarak değerlendirmiş ve çalışma hayatını teşvik etmiştir*”. (Recep Kök, 1999: 36) Aslında Luther'in ve sonrasında onun düşüncelerine yakın bir şekilde ortaya çıkan Calvin'in doktrinleri; zayıf olanın zayıf olmaya devam etmesi, yani çalışanın daha çok çalışarak sürekli zengine hizmet etmesi mantığını aşılacaktır. Weber'e göre Calvin ve Luther'in etkileri, rasyonel-disiplinli bir iş ve meslek tutumunu Allah'ın katında seçkin kul sayılmanın nişanesi olarak kabul ettikleri için, geçiş döneminde üretici sınıfın, yöneten sınıf için üretimini daha büyük sadakatle devam ettirmesi için de meşru bir zemin hazırlamaktaydı. (Max Weber, 1997: 59-61) Kısacası, iktisat tarihi açısından baktığımızda, ilk çağdan kapitalizme geçiş dönemine kadar olan süreçte yöntem açısından farklılıklar olmasına rağmen, amaç bakımından ciddi bir farklılık göremeyiz: yönetici sınıf değişmiştir, ama yönetilenler yine aynıdır ve onlar yönetenler için üretmeye devam etmektedirler.

Merkantilizm, 1450-1750 yılları arasında, yani Ortaçağ ve Fizyokrazi arasındaki dönemde gelişen iktisadi düşüncelerin bütünüdür. (Coşkun Can Aktan, 2000: 56) Merkantilizmin esası devlet idaresine dayanır ve iktisat politikası, iktisat ile devletin birarada büyümesini ve güçlenmesini sağlayan bir araç olarak görülmektedir. “*Merkantilizm, iktisat politikası bakımından, parayı ve değerli madenleri tek zenginlik kaynağı olarak görenlerin; dolayısıyla da, bir devletin zenginliğinin, her şeyden önce değerli madenlere sahip olmaya bağlı olduğunu ve hükümlerlik gücünün sömürü politikasına dayandığını ileri sürenlerin ve bu madenleri elde etme yollarını araştıranların öğretisi olarak bilinir.*” (Recep Kök, 1999: 40) Kuşkusuz ki, merkantilizmin ortaya çıktığı dönem aynı zamanda coğrafi keşiflerin yapıldığı dönemdir. Dolayısıyla, yeni bölgelere gidip oralarındaki değerli madenleri keşfeden ülkelerin ne kadar çok altına sahip olurlarsa o kadar zenginleşecekleri fikri, tamamen sözkonusu coğrafi keşiflerin meşrulaştırılması ve gittikleri bölgelerdeki yerli halka uyguladıkları zulmün sağlam temellere dayandırılması girişimi olarak da nitelendirilebilir. İspanyol ve Portekizli denizcilerin dönüşte ülkelerindeki Kral ve kraliçelerine anlattıkları ve kayıt altına alınan şu ifadeler, merkantilizm için genel bir meşruluk gerekçesi verebilir: “*Üstlerinde giysi yok, çıplaklar. Gemilerimizi canavar zannediyorlar. (...) Ve düşünün ki Majestem, sizin sarayınızdan kat kat daha büyük evler ve binalar saf altından yapılmış. (...) Heryerde altın var, gümüş var. Sokaklarda bir kenarda duruyor altınlar. (...) Bu ilkeller bu zenginliği haketmiyorlar.*” (David A. Brading, 1993: 75-81) İşte bu mantıkla hareket eden sömürgeci ülkeler, altın ve gümüş stoklarını arttırma mücadelesine giriştiler.

Merkantilizmin bir diğer boyutu ise, devletin ekonomisinin sürekli olarak güçlü tutulması gereğidir. İhracatın desteklenmesi, ithalatın ise en alt seviyeye çekilmesi felsefesi üzerine kuruludur. Özellikle burjuvazinin güçlenmesi ve devletlerin meydana çıkmasının beraberinde getirdiği bir süreç olarak da değerlendirebileceğimiz merkantilizm; Colbert'a göre dışta sömürgecilik, içte ise yeni bir sanayi politikasının geliştirilmesi demektir. (Recep Kök, 1999: 43) İngiltere'de ortaya çıkan merkantilizm ise, İngiltere'nin deniz sömürgeciliğini güçlendirmek ve deniz gücünü daha da arttırmak için ticarete büyük önem vermeye başlaması ile ticari merkantilizm şeklinde gelişmiştir. Almanya'da ise; milliyetçi, himayeci ve müdahaleci bir merkantilizm anlayışı görülür.

“*Merkantilist doktrin üç temel faktöre dayalı olarak açıklanabilir: Bunlardan birincisi; milli ve güçlü devlet ilkesidir. İkincisi kazanç tutkusu ve kıymetli madenlere sahip olma tutkusudur. Üçüncüsü ise dış ticaretin gerekliliğidir. Ancak bu üç ilke birbirinden bağımsız değil, tam aksine birbirine bağlı olarak dikkate alınması gereken ilkelerdir. Bunun için kuvvetli bir ordu ve donanmaya güçlü ve büyük bir ticaret filosuna da ihtiyaç vardı. Bunu başarabilen ülkeler daha çok koloniye sahip olabilecek deniz ticaret yollarını ellerinde tutabilecek ve rakiplerine karşı üstünlük sağlayabilecektir.*” (Muammer Tekelioğlu, 1993: 18) Görüldüğü üzere; her ülkenin kendi özgün

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/ 11 Fall 2013

koşullarına ve ihtiyaçlarına göre farklı bir şekil almış olan merkantilizm, temel ilkesi ulusal ekonomiyi güçlendirmek olan bir iktisadi düşünce sistemidir. Güçlü ülkelerin daha da güçlenmek, sömürgeci ülkelerin daha çok sömürmek, yeni kurulan ülkelerin de gelişmek için bir metod olarak kullandıkları merkantilizm sonuç olarak, protestan düşünce yapısının da etkisiyle beraber şekillenmiş ve Kapitalist Batı toplumlarının güçlenerek ortaya çıkmalarına neden olmuştur diyebiliriz.

Bu noktada, **William Petty**'nin görüşlerine bakmak yerinde olacaktır. Bazı görüşleriyle merkantilist sayılan Petty, aynı zamanda liberal iktisada öncülük etmiştir. Objektif değer kavramının temellerini atmış, değeri oluşturan unsurlar arasında emeğin yanında toprağın da bulunduğunu savunmuş, rant kavramını ortaya atmıştır. Petty'e göre rant; işçinin geçimi için gerekli harcamanın üretim maliyetinden çıkarılmasından sonra kalan fazlalıktır. Petty; emeğin fiyatın temeli olduğunu söyler ve ona göre emek "*gerçek fiyat*"tır. "*Öte yandan Petty, bir ihtiyacını karşılayabilecek iken parayı elinde bulundurmanın belli bir zaman bu parayı kullanmaktan vazgeçmesini telafi edecek bir bedelin (faiz) olması gerektiğini açık bir şekilde belirtmişti*". (Recep Kök, 1999: 49) Petty'nin iktisat tarihine en önemli katkıları; dışsal konjonktürün ve diğer kavramların sabit kalması koşullarıdır. Petty, bu açıdan, tarihin döngüsüne ve koşulların sürekli değişebilme potansiyellerine vurgu yaparak, modern iktisat biliminin gelişimine büyük katkıda bulunmuştur diyebiliriz.

Fizyokrasi: Kelime olarak tabiatın egemenliği veya doğal düzen anlamına gelen fizyokrasi, Fransa'da tarımın gelişmemiş olması ve buna karşı çıkan tepkilerin bir yansıması olarak doğmuştur. Merkantilist politikanın sanayiye bir dış ticaret aracı olarak geliştirmiş olmasına rağmen, ülke içinde tarıma dayalı ekonominin ihmal edilmiş olması, Fransa'da üretim artışının az olmasına neden olmuştur: "*Köylüler, bir yandan yollarda angaryaya koşulur iken, diğer yandan da kiliseye ve feodal lordlara vergi ödemek zorundaydılar.*" (Recep Kök, 1999: 57) Bu koşullar ve ortamın beraberinde getirdiği sıkıntılar, 18. yüzyılın ikinci yarısında Quesnay'ın "*Fizyokratik*" iktisadi düşüncesini doğurmuştur. Ahlaki ve tabii kanunlar sistemi üzerine kurulu bir teori olan Fizyokrasi; "*tabii kanunun, toprak ve taşınabilir mallarda özel mülkiyeti, sözleşme özgürlüğünü, iktisadi girişim özgürlüğünü, ticaretin her türlü engelden uzak olmasını gerektirir. Bütün bireyler için eşit özgürlük, karşılıklı hak ve görev, toplumsal mutluluk için gerekli şart olup faydacı felsefenin ilkeleriyle birlikte düşünülmektedir.*" (Recep Kök, 1999: 60-61) Görüldüğü üzere fizyokratlar, tarım mülkiyetinden genel mülkiyet hakkına geçerek, iktisat tarihi için önemli bir açılım sağlamışlardır.

Fizyokratlara göre tek verimli faaliyet tarımdır. Hammadesini tarımdan alan sanayi ve tarım sınıfı dışındaki sınıflar kısır sınıflar olarak değerlendirilmişlerdir. Quesnay'a göre; "*çiftçiler arı gibi çalışmalı, ürünleri piyasa fiyatının altında satılmamalı ve bu kapitalist çiftçi-girişimciler için ucuz ve bol sermaye bulunmalıdır*". (Recep Kök, 1999: 63) Fizyokrasiyi, üretimin temelde dayandığı sınıfın çiftçi sınıfı olduğu bir dönemde ortaya çıkmış sorunlara çözüm arayışı içinde olan bir "*çiftçi sınıfı iktisadi ideolojisi*" olarak nitelendirmemiz yanlış olmayacaktır. Bireyin ve birey haklarının ön plana çıkartıldığı Fizyokrasi sayesinde modern iktisat biliminin temelleri de yavaş yavaş şekillenmeye başlamıştır. İktisadi olaylarda bir nedensellik ve düzenlilik arayışı, yani bir paradigma yaratma süreci diyebileceğimiz Fizyokrasi sayesinde iktisadi paradigma oluşumlarının da başladığını söyleyebiliriz.

SONUÇ

İlk Çağ uygarlıklarından başlayıp, Fizyokrasiye kadar getirdiğimiz süreçte tarih ve iktisat bilimleri arasındaki etkileşimin incelendiği bu çalışmada varılan sonuç; tarih boyunca değişen üretim ilişkilerinin beraberinde yeni iktisadi açılımlar getirmiş olduğu ve iktidarda olan sınıfın iktidatlarını sağlamlaştırmak, ya da memnun olmayan sınıfların memnuniyetsizliğini kısmen de

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/ 11 Fall 2013

olsa azaltarak, iktidarın meşruluğunu sağlamlaştırıp devam ettirmek yolunda sözkonusu iktisadi doktrinlerin önemli bir rol oynadıkları gerçeğidir.

İlk çağ uygarlıklarının ticarete daha etkin olmak ve asiller sınıfının çıkarlarını korumak adına geliştirdikleri soyut toplum projelerinde iktisada ve üretici sınıflara biçtikleri rol, az kazanmak ve devamlı üretmek üzerine kuruluydu. Aynı şekilde gerek Roma'da, gerekse Ortaçağ Batı uygarlığında yönetici sınıfların çıkarlarının korunmasının bir devamı olarak üretici sınıfların azla yetinmeye devam etmeleri, kanaat ve memnuniyetsiz olmamaları için de, Hristiyanlık doktrininin iktisadi öğretileri ne şekilde kullandıklarını görürüz. Oysa, İslam uygarlığında iktisadi faaliyete verilen önem ve İslam'ın modern iktisat bilimine katkıları gözönüne alındığında, daha liberal ve özgürlükçü bir yaklaşımla karşılaşırız. Hristiyanlıktaki reform çabalarında da, her ne kadar çalışmaya çok önem verilmiş olsa da, değişen iktisadi gücün burjuvalaşmaya kayışı ve kapitalizmin güçlenişinin meşru zeminlerinin yine dini bir söyleme dayandığını görmek zor değildir. Benzer bir durum merkantilizm için de geçerlidir. Devleti ve iç ekonomiyi güçlendirmek için doğan merkantilist akım, zengin daha zengin olmasını ve devletlerin güçlenmesini sağlamıştır. Fizyokrazi ise, değişen üretim ve iktidar ilişkileri çerçevesinde memnuniyetsiz olan çiftçi ve tarım sınıfının çıkarlarını korumak için ortaya çıkmış olup, modern iktisadın kurulmasında bir paradigma geliştirmiş olma özelliğiyle önemli bir rol oynamaktadır. İktisat ve tarih, birbirinden kopuk değerlendirilemeyecek iki disiplindir ve ikisini birbirinden ayrı düşünmek, yüzeysel yanılsamalara neden olabilir.

KAYNAKÇA

- AKTAN**, Coşkun Can. *Politik İktisat*. Anadolu Matbaacılık, 2000.
- ARISTOTELES**. *Politics*. Project Gutenberg
(<http://www.gutenberg.org/dirs/etext04/tgovt10.txt>).
- BRADING**, David A. *The First America: The Spanish Monarchy, Creole Patriots, and the Liberal State, 1492-1867*. Cambridge University Press, Cambridge, 1993.
- JONES**, W.T. *Batı Felsefesi Tarihi*. Paradigma Yayınları, İstanbul, 2006.
- KÖK**, Recep. *İktisadi Düşünce: Kavramların Analitik Evrimi*. Anadolu Matbaacılık, İzmir, 1999.
- SCHUMPETER**, Joseph. *History of Economic Analysis*. Oxford University Press, Oxford, 1954.
- SMITH**, Adam. *Ulusların Zenginliği*. Alan Yayıncılık, İstanbul, 1997.
- TEKELİOĞLU**, Muammer. *İktisadi Düşünceler Tarihi*. Çukurova Üniversitesi Basımevi, Adana, 1993.
- ÜLGENER**, Sabri F. *İslam, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı*. Der Yayınları, İstanbul, 1981.
- WEBER**, Max. *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. Hil Yayıncılık, İstanbul, 1997.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/11 Fall 2013

